

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2023-1-2.1>

Бандурка С. С.,
доктор філософії, докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0000-1928-4566

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ШЛЯХОМ УСУНЕННЯ ПРИЧИН І УМОВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS BY ELIMINATING THE CAUSES AND CONDITIONS OF CRIMINAL OFFENSES

В Конституції України проголошено, що всі люди є вільними та рівними у своїй гідності та правах, а права і свободи людини є невід'ємними та непорушними (ст. 21), кожна людина має право на свободу і недоторканність (ст. 29).

Захист прав і свобод людини, забезпечення безпеки людини від кримінальних посягань є одним із головних завдань держави і суспільства. Захист прав і свобод людини, забезпечення безпеки людини полягає передусім в забезпеченні потреб, інтересів, прав і свобод людини, в їх реальному дотриманні, користуванні і виконанні.

В українській правовій політиці правоохоронна і правозахисна діяльність визначена пріоритетною, оскільки згідно ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Проблема захисту прав і свобод людини є багатоаспектною, в силу того, що порушення прав і свобод людини можуть здійснюватися в силу різних причин і умов, серед яких найбільш небезпечними є кримінальні посягання на життя, здоров'я, честь і гідність людини, її недоторканність, право на власність, працю, відпочинок та інші права. Усунення причин і умов сприяючих вчиненню кримінальних правопорушень є формою захисту прав і свобод людини і громадянина.

Необхідність запобігання кримінальним правопорушенням такий же необхідний етап протидії цьому антисоціальному явищу як і виявлення, розслідування і судовий розгляд кримінальних правопорушень, з тою різницею, що діяльність з усунення умов і причин вчинення кримінальних правопорушень, тобто їх запобігання здійснюється ще до вчинення самих кримінальних правопорушень.

Сучасний стан функціонування Української держави, умови воєнного стану в яких знаходиться Україна в зв'язку з російською агресією, вимагають оперативного вирішення різних завдань в сфері захисту прав і свобод людини, зокрема запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема, злочинам, як найбільш тяжких суспільно небезпечних діянь, віднесених кримінальним законодавством до категорії злочинів.

Ключові слова: захист прав і свобод людини, причини і умови, кримінальні правопорушення, запобігання.

The Constitution of Ukraine declares that all people are free and equal in their dignity and rights, and human rights and freedoms are inalienable and inviolable (Article 21), every person has the right to freedom and inviolability (Article 29).

Protection of human rights and freedoms, ensuring human safety from criminal offenses is one of the main tasks of the state and society. The protection of human rights and freedoms, ensuring human security consists primarily in ensuring the needs, interests, rights and freedoms of a person, in their real observance, use and fulfillment.

In the Ukrainian legal policy, law enforcement and human rights protection activity is defined as a priority, since according to Art. 3 of the Constitution of Ukraine, a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value in Ukraine.

The problem of protecting human rights and freedoms is multifaceted, due to the fact that violations of human rights and freedoms can be carried out due to various reasons and conditions, among which the most dangerous are criminal encroachments on the life, health, honor and dignity of a person, his inviolability, the right to property, work, rest and other rights. Eliminating the causes and conditions contributing to the commission of criminal offenses is a form of protection of the rights and freedoms of a person and a citizen.

The need to prevent criminal offenses is the same necessary stage of combating this antisocial phenomenon as the detection, investigation and trial of criminal offenses, with the difference that activities to eliminate the conditions and causes of committing criminal offenses, that is, their prevention is carried out even before the commission of criminal offenses themselves.

The current state of functioning of the Ukrainian state, the conditions of the state of war in which Ukraine is in connection with russian aggression, require the prompt resolution of various tasks in the field of protection

of human rights and freedoms, in particular the prevention of criminal offenses, in particular, crimes, as the most serious socially dangerous acts, classified by the criminal law as a crime.

Key words: *protection of human rights and freedoms, causes and conditions, criminal offenses, prevention.*

Вступ. Усунення причин і умов, сприяючих вчиненню кримінальних правопорушень, зокрема, злочинності, є одним із основних напрямків державної правової політики. Всі сфери заходів запобігання кримінальним правопорушенням юристи-вчені і юристи-практики розділяють на загальні, спеціальні та індивідуальні прийоми, засоби і способи впливу на умови і причини кримінальних правопорушень.

Причини і умови вчинення кримінальних правопорушень слід розглядати як соціальні явища різного характеру, що призводять до порушень вимог і заборон, встановлених кримінальним законодавством.

За даними Офісу Генерального прокурора в 2022 році кількість правопорушень в Україні зростає на 8,2%.

Якщо в 2021 році було зареєстровано 321 444 кримінальних правопорушень, то в 2022 році 362 636 кримінальних правопорушень.

Зростає кількість злочинів проти основ національної безпеки, умисних вбивств, військових злочинів, злочинів загальнокримінальної спрямованості, в числі яких особливо тяжкі злочини зросли з 12 108 до 105 559, тяжкі злочини зросли з 111 955 до 125 656 злочинів, зростає кількість шахрайств, грабежів, викрадень автотранспорту, незаконного обігу наркотиків [1].

Військове вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року стало подією, яка вплинула на всі сторони суспільного життя України, сформували нові тенденції розвитку злочинності, обумовила необхідність посилення захисту прав і свобод людини і громадянина, як в нинішній час так і на перспективу.

Зростаючий рівень вчинення кримінальних правопорушень мотивує потребу додаткового дослідження проблем захисту прав і свобод людини.

Мета і завдання статті полягають у розгляді питань захисту прав і свобод людини шляхом усунення причин і умов кримінальних правопорушень.

Стан наукової розробленості запобігання злочинності шляхом усунення причин і умов, сприяючих вчиненню злочинів, а тим самим посиленню захисту прав і свобод людини знайшов своє відображення в наукових працях А.Ф. Зелінського, В.Я. Тація, Н.П. Закалюка, О.М. Литвинова, А.В. Рось, Т.Є. Дунаєвої, В.В. Голіни, В.П. Люкова, В.М. Трубнікова, Т.А. Денисової та інших вчених, які внесли значний вклад в розвиток кримінального права і кримінології, зокрема, теорії і практики запобігання злочинності, усунення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Протидія кримінальним правопорушенням (кримінальні проступки і злочини) є одним із способів захисту прав і свобод людини, що є елементом забезпечення громадської безпеки, яка є складовою національної безпеки України.

«Безпека, як соціальна і правова категорія, формується передусім і у сфері забезпечення прав і свобод людини, адже саме людина, як найвища соціальна цінність і як її об'єкт, є одночасно складовою будь-якого суб'єкта її забезпечення. Національна безпека у сучасному правовому сприйнятті як за законодавством України, так і в міжнародно-правовому ракурсі розглядає людину і об'єктом, і суб'єктом такої безпеки...»

Основними першочерговими функціями безпеки є забезпечення потреб, інтересів, прав і свобод людини.

Тому природним є сприйняття безпеки та її оцінка, через відповідність правам і свободам людини, насамперед, соціальним, які надаються і гарантуються їй державою, незалежно від громадського статусу, як головний критерій безпеки для особи. І сама безпека людини є різновидом її прав, але співвідношення ролі такої безпеки має бути урівноваженим з реалізацією інших прав й, особливо, свобод людини» [2].

Забезпечення безпеки людини охоплює комплекс заходів, що вживають державні органи влади, органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти владних повноважень, об'єднання громадян, їх службові та посадові особи в протидії вчиненню кримінальних правопорушень. В науковій літературі часто вживаються терміни «профілактика злочинності», «запобігання», «протидія», «профілактика», «попередження правопорушень» та інші.

Ч. Беккарія в свій час писав, що: «Краще попереджувати злочини, ніж карати за них. Це становить мету будь-якого хорошого законодавства, яке, по суті, є мистецтвом вести людей до найвищого щастя чи на можливому меншому нещасті, якщо міркувати з точки зору співвідношення добра і зла в нашому житті» [3].

У сучасному кримінальному праві, як науці, причинам правопорушень надається кримінологічне пояснення. Кримінологічні теорії кримінальних правопорушень залежно від головних причин поділяються на соціологічні (обумовлені умовами життя людини), антропологічні (біологічні, біопсихологічні, природні), теорії науково-технічної революції (урбанізація, міграція, криза економіки тощо).

Загальними чинниками, що впливають на стан і рівень кримінальних правопорушень є низький рівень правосвідомості і правової культури, правовий нігілізм, незнання приписів

законів, негативний вплив на свідомість інформації про криміналізацію економіки, неповага до прав і свобод інших людей, неповага до закону, байдужість до своїх обов'язків, інші причини.

Об'єктивними факторами вчинення кримінальних правопорушень будуть обставини, що не залежать або не в повній мірі залежать від особи, такими є конкретні умови суспільного життя (інфляція, безробіття, бідність, корупція, бюрократизм тощо), прогалини в законодавстві, зловживання владою, соціально-політичні конфлікти тощо, недоліки в охороні власності, неналежний облік матеріальних цінностей.

Кримінологічне визначення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень передбачає два залежних між собою аспекти: антигромадську установку особистості та конкретну життєву ситуацію, що склалася до моменту вчинення кримінального правопорушення.

Своєчасне виявлення й усунення причин та умов індивідуальної протиправної поведінки, що призвела до вчинення кримінального правопорушення має не лише правове значення при встановленні міри відповідальності, а чинить також значний психологічний вплив на суспільство з метою запобігання вчинення протиправних діянь іншими особами.

Кримінальні правопорушення є складовою частиною загального антисоціального явища – правопорушень, всіх видів. Систему кримінальних правопорушень складають кримінальні проступки і злочини, які поділяються на злочини нетяжкі, тяжкі і особливо тяжкі.

На умови вчинення кримінальних правопорушень впливає низка кримінально-кримінологічних факторів. Зокрема, зв'язок (причинність) між двома явищами. Одна з яких (причина) за наявності певних умов створює, породжує іншу (наслідок). Загальною причиною кримінальних правопорушень в суспільстві можна вважати об'єктивні соціальні суперечності. Причини і умови кримінальних проступків і злочинів складають систему факторів, які обумовлюють рівень кримінальних правопорушень. Негативні соціальні явища є основною причиною кримінальних проступків, але вони їх не спричиняють. За одних і тих же соціальних причин не кожна людина здатна вчинити кримінальне правопорушення. За певних причин для вчинення правопорушення необхідні ще й умови, при наявності яких особа вчиняє кримінальний проступок чи злочин. Кримінальна поведінка формується не одночасно і не однією умовою, а цілим комплексом причин і умов, впродовж тривалого часу, досить часто з дитячого віку.

О.М. Неживець зазначає, що вивчення причин злочинності є однією із складних проблем кримінології. Умови злочинності це такі суспільні явища, що безпосередньо не впливають на скоєння злочину, але є своєрідною основою для

механізмів формування і дії причин, полегшуючи і посилюючи їх функціонування. Умова сама по собі не породжує злочинність або злочин, але впливає на процеси породження і бере участь в детермінації злочинності [4].

Головкін Б.М. вважає, що у системі суспільних відносин криміногенні та антикриміногенні явища і процеси взаємопов'язані між собою як діалектичні протилежності і одночасно впливають на суспільну свідомість. Криміногенні явища і процеси закономірно детермінують вибір протиправного шляху досягнення цілей лише певної частини людей, у першу чергу тих, що мають антисуспільну спрямованість свідомості і відповідну їй схильність до протиправної діяльності [5].

Ефективність кримінально-кримінологічного впливу на умови та причини вчинення кримінальних правопорушень в першу чергу, залежать від якості забезпечення запобіжної функції законодавства про кримінальну відповідальність.

Законодавство про кримінальну відповідальність займає своєрідну позицію у сфері запобігання злочинності. Окреслюючи коло забороненої поведінки (і побічно і шляхи правомірної поведінки), законодавець тим самим визначає, яким вчинкам потрібно запобігати, якої дії вчиняти неможна. Отже, без визначення межі злочинного немає запобігання злочинності. Кримінальне законодавство, з одного боку, обмежує процес запобігання злочинності, а з другого – певним змістовним удосконаленням і більш чітким осмисленням криміногенного аспекту здатне розширити своє запобіжне діяння [6].

Запобіжна роль кримінального законодавства визначена у ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України в розділі «Покарання та його мета» в якій зазначено, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [7].

Але запобіжна роль кримінального законодавства не обмежується тільки покаранням. В ст. 1 КК України вказано, що Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Як бачимо, кримінальне покарання є єдиним елементом системи кримінально-запобіжних засобів запобігання кримінальним правопорушенням.

Щоб охарактеризувати кримінально-кримінологічний вплив на умови і причини кримінальних правопорушень, доцільно розглянути зміст і призначення такої правової категорії, як діяння (дія чи бездіяльність).

Діяння виражається в активній або пасивній поведінці людини, яка проявляється у формі

невчинення дії (дій), які вона була зобов'язана і могла виконати, або не відвернення небезпеки, яку особа мала можливість відвернути і була зобов'язана це зробити.

Більшість кримінальних правопорушень можуть вчинятися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності. Загалом поняття «діяння» в кримінальному праві розглядається в двох значеннях: а) як вольова усвідомлена поведінка (вчинки) людини, спрямована на вчинення і досягнення певних негативних наслідків; б) як синонім до терміну «кримінальне правопорушення» [8].

При дослідженні кримінально-кримінологічного впливу на умови і причини вчинення кримінальних правопорушень, як форми захисту прав і свобод людини, необхідно врахувати всі елементи і юридичні конструкції вчиненого діяння (дії чи бездіяльності), як основи протиправної поведінки особи.

Для діяння, як вольової усвідомленої поведінки, характерною є наявність об'єктивних і суб'єктивних ознак. Об'єктивні ознаки включають фізичні рухи, здійснювані тими чи іншими органами людського організму (або утримання від таких рухів). Суб'єктивні ознаки включають інтелектуальні та вольові ознаки, а також умотивованість та цілеспрямованість.

Діяння з кримінально-правової точки зору повинно бути: 1) суспільно небезпечним, 2) протиправним, 3) конкретним, 4) свідомим і 5) вольовим актом поведінки людини. Слід зауважити, що коли у діянні відсутнє виявлення волі особи (наприклад, через непереборну силу, непереборний фізичний примус, що відповідає нормам крайньої необхідності), останнє втрачає свій кримінально-правовий характер.

Кримінально-кримінологічний вплив на умови і причини вчинення кримінальних правопорушень, перш за все, спрямований на конкретні діяння (дії чи бездіяльність) в результаті яких наступили суспільно небезпечні наслідки. Кримінально-кримінологічний вплив на умови і причини вчинення кримінальних правопорушень реалізується через заходи профілактики.

Поняття «попередження», «профілактика», «запобігання» та інші види впливу на кримінальні правопорушення з метою зниження їх рівня і зменшення їх суспільної небезпеки, як вважають О.М. Бандурка і О.М. Литвинов, є складовим категорії «протидія злочинності» [9]. Разом з тим деякі автори вважають, що зміст понять «попередження» і «профілактика» повністю збігаються [10], а інші розглядають їх як близькі, але не тотожні.

Дунаєв Т.Є. наголошує, що стосується терміну «профілактика», під ним у кримінологічній літературі і на практиці розуміється цілеспрямована діяльність щодо запобігання порушенням будь-яких суспільних норм, усунення причин, що породжують ці порушення [11].

Заходи соціальної профілактики мають здійснюватися в різних сферах суспільної діяльності: в правовій (профілактика кримінальних проступків і злочинів), в технічній, санітарно-епідеміологічній, медичній, ветеринарній, культурно-духовній, освітянській. До правової профілактики належать і профілактика дисциплінарних, адміністративних, цивільно-правових правопорушень і профілактика кримінальних проступків і злочинів (кримінологічна, кримінально-правова, криміналістична, пенітенціарна) [12].

На думку Голіни В.В. попередження злочинності (кримінальних правопорушень нині) складається з трьох напрямків діяльності: кримінологічної профілактики, запобігання злочинам і припинення злочинів [13].

Литвак О.М. вважав, що найбільш адекватним терміном для позначення процесів соціального впливу на злочинність з метою зниження її рівня є термін «соціальний контроль», що розуміється ним в широкому значенні. Литвак О.М. зазначав, що «соціальний контроль» над злочинністю, здійснюваний державною владою, реалізується у формах: а) кримінального законодавства; б) застосуванням норм КК; в) соціального кримінологічного попередження злочинності і окремих злочинів [14].

Але О.М. Бандурка та Л.М. Давиденко зазначають, що більш прийнятним для використання цього терміну з метою позначення одного з напрямів боротьби зі злочинністю слід використовувати «протидію», оскільки термін «контроль» не є логічним, зміст його вужче «чим боротьба зі злочинністю» [15].

Профілактика злочинності в Юридичній енциклопедії визначена як система державних та громадських заходів, спрямованих на виявлення, усунення і нейтралізацію причин і умов злочинності. Розрізняють профілактику злочинності загальносоціальною та профілактику злочинності соціально-кримінологічну. До першої віднесено, насамперед, заходи антикриміногенної спрямованості, які сприяють структурній перебудові та реформуванню економіки, реалізацію науково-обґрунтованої соціально-економічної політики, розвитку та вдосконалення нових суспільних відносин і ринкової інфраструктури. Це можуть бути заходи економічного, політичного, психологічного, виховного та організаційно-правового характеру. Спеціально-кримінологічна профілактика складається з цілеспрямованого впливу на криміногенні фактори та виправлення осіб, схильних до вчинення злочину [16].

В структурі спеціально-кримінологічної профілактики кримінальних правопорушень особливу роль займає індивідуальна профілактика, під якою слід розуміти виховно-профілактичний вплив на тих осіб, які здатні на вчинення кримінальних правопорушень. Індивідуальна профілактика кримінальних проступків розрахована на конкретну роботу з конкретними особами.

Індивідуальна профілактика спрямована не тільки на вплив на осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, а й на фактори соціального середовища, які впливають на поведінку людини, формуючи її як антиправову. Суб'єктам загальносоціальної профілактики мають виступати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські організації, трудові колективи, неформальні об'єднання громадян. Суб'єктами спеціально-кримінологічного впливу на кримінальне правопорушення є, насамперед, правоохоронні органи, зокрема, поліція, прокуратура, органи державної безпеки, органи податкового і митного контролю та інші державні органи і організації, уповноважені на здійснення спеціальних заходів кримінально-криміногенного та кримінально-процесуального характеру, спрямованих на запобігання кримінальних правопорушень. Спеціально-криміногенна профілактика кримінальних правопорушень є різноманітною за змістом, обсягом, масштабом та сферою застосування, характером і механізмом дії, багатоаспектною діяльністю органів влади, місцевого самоврядування, правоохоронних і правозахисних органів і організацій, яка спрямована на швидке виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень.

Спеціально-кримінологічна профілактика умов і причин вчинення кримінальних правопорушень «має здійснюватися комплексно на різних рівнях, у всіх сферах і виявах суспільного життя з неухильним додержанням законності та широкої гласності, враховувати досягнення кримінологічної науки і правозастосовної практики. Заходи кримінологічної профілактики не можуть суперечити інтересам держави, її органів і громадських формувань, обмежуючи права посадових осіб, а також ущемлювати законні інтереси громадян, стосовно яких здійснюється профілактика. В процесі здійснення кримінологічної профілактики організаційно-правове, інформаційне, методичне, ресурсне та інше забезпечення покликане сприяти поліпшенню ефективності й цілеспрямованості діяльності суб'єктів, удосконаленню законодавчого, правозастосовного та профілактичного процесу, що сприяє підвищенню антикриміногенного потенціалу системи» [17].

Причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення – це чинники об'єктивної ситуації та особливості особи (обвинуваченого чи потерпілого), які обумовили вчинення кримінального правопорушення. Під умовами, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення, розуміються обставини, які полегшили обвинуваченому вчинення кримінального правопорушення та досягнення злочинного результату.

Причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення виявляються

в процесі провадження комплексу необхідних слідчих дій [18].

Відповідно до положень ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» одним з основних повноважень поліції є завдання здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на профілактику правопорушень, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень [19].

На основі змін до кримінального та кримінального процесуального законодавства, що вступили в силу 1 липня 2020 року в зв'язку з прийняттям Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [20] та впровадження кримінальних проступків, аналогічне завдання щодо виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень і вжиття заходів щодо їх усунення покладається також на підрозділи дізнання органів поліції, що передбачено в Положенні про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» [21]. Рось А.В. та Балац Р.М. наголошують, що на слідчого та дізнавача в межах їх компетенції під час досудового розслідування покладається обов'язок з виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Проте цей обов'язок покладається на слідчого та дізнавача підзаконними нормативно-правовими актами – наказами МВС України.

У зв'язку з колізією окремих нормативно-правових посилань доцільно додати до чинного Кримінального процесуального кодексу України, як засіб кримінально-кримінологічного впливу на умови і причини вчинення кримінальних правопорушень, внесення у відповідний державний орган, громадську організацію чи посадовій особі подання про вжиття необхідних заходів для усунення виявлених причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Автор пропонує в Кримінальний процесуальний кодекс України до ст. 38 «Органи досудового розслідування» внести ч. 5 наступного змісту: «При провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінального провадження підрозділи дізнання, слідчий, детективи Національного антикорупційного бюро України, прокурор зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення» і ч. 6, в якій встановити:

«Підрозділ дізнання, слідчий, детектив Національного антикорупційного бюро України, причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносять у відповідний державний орган, орган місцевого самоврядування, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов.

Якщо в ході дізнання, досудового слідства або перевірки, що проводилась на підставах ч. 4 ст. 38 Кримінального процесуального кодексу України, буде встановлено, що в діянні особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, чи в діянні інших осіб є ознаки дисциплінарного правопорушення або в діянні повинні бути згідно із чинним законодавством притягнуті до матеріальної відповідальності, підрозділ діяння, слідчий, детектив Національного антикорупційного бюро чи прокурор зобов'язані порушити в поданні питання про притягнення осіб до дисциплінарної або матеріальної відповідальності.

Не пізніше як у місячний строк по поданню має бути вжито необхідних заходів і про результати повідомлено особу, яка надіслала подання.

Якщо посадова особа подання залишила без розгляду, то підрозділ дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані вжити заходів, передбачених ст.ст. 254–257 Кодексу України про адміністративні правопорушення».

Кримінально-кримінологічний вплив на умови та причини вчинення кримінальних правопорушень слід розуміти як комплекс суспільних соціально-запобіжних заходів з метою перешкоджання, припинення та усунення дії детермінантів кримінальних правопорушень та їх проявів, насамперед, причин та умов їм сприяючих.

За масштабами здійснення профілактичних заходів можуть бути загальнодержавні, в межах всієї країни, регіональні або галузеві, в межах регіону, міста, району, мікрорайону, галузі суспільних відносин; індивідуальні – спрямовуються щодо причин і умов конкретного прояву кримінального правопорушення [22].

Злочинність формує систему протиправних підстав у доступі до влади, матеріальних ресурсів і благ, унеможливаючи вільну ринкову конкуренцію, порушуючи принципи демократії та соціальної справедливості.

Згідно з результатами проведених наукових досліджень, соціологічних опитувань та з висновками незалежних експертів, масштаби криміналізації та корумпованості влади мають тенденцію до невпинного зростання, сягаючи критичної межі, за якою настає втрата важелів керування державою з боку легітимної влади, розпад державних інститутів та припинення демократичного розвитку держави.

Вкрай загрозливим є високий рівень насильницьких та корисливо-насильницьких злочинів, зокрема таких особливо небезпечних, як убивство на замовлення, викрадення людей, бандитизм, розбій та грабж. В Рішенні РНБО відмічається, що злочинність в Україні зросла, перш за все, за рахунок особливо тяжких та тяжких злочинів. Великою мірою це є наслідком незавершеності реформ у сфері забезпечення конституційних прав і свобод громадян, відсутності стратегічної антикримінальної політики в дер-

жаві та необхідної спільної політичної волі до ефективної протидії тотальній криміналізації суспільства і держави.

Основні криміногенні чинники, які потребують профілактичного впливу, які необхідно виявляти, прийняти та усунути, переважно носять соціальний характер. До них належать: бідність; безробіття; відсутність доступного житла; недосконалість системи освіти; загострення соціальної нерівності; ослаблення соціальних і сімейних зв'язків, а також неналежне виховання в сім'ї, що посилює несприятливі умови життя; збільшення кількості неблагополучних сімей, розлучень, асоціальна поведінка батьків, ухилення або відсторонення батьків від виконання своїх обов'язків з виховання дітей, жорстокість і насилля в сім'ях; соціальні чинники, пов'язані з міграційними процесами; руйнування культурної самобутності, втрата моральних принципів суспільного життя та патріотизму; антигромадський спосіб життя; погіршення умов життя окремих соціальних груп; недостатня мережа об'єктів культурно-побутового призначення, спортивних установ, місць відпочинку; низький рівень медичного обслуговування населення; алкоголізм, немедичне вживання наркотичних засобів та інших психотропних речовин; поширення в засобах масової інформації ідей і поглядів, що призводять до зростання нетерпимості, насильства та обману; необмежений доступ неповнолітніх до ігрового бізнесу; недоліки в охороні державного і колективного майна і інші умови, які сприяють скоєнню правопорушень в суспільстві. Вирішення зазначених проблем повинно здійснюватися систематично на державному, регіональному, місцевому та індивідуальному рівнях.

Суб'єктам профілактики кримінальних правопорушень мають виступати і всі органи та організації, уповноважені на вжиття запобіжних заходів. Суб'єктами загальної та індивідуальної профілактики правопорушень є органи державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), органи місцевого самоврядування, органи прокуратури, засоби масової інформації, громадські організації, у тому числі громадські формування з охорони громадського порядку, релігійні установи та організації, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, які беруть участь у профілактиці правопорушень. Керівники суб'єктів профілактики правопорушень несуть відповідальність за організацію профілактичної роботи в межах своєї повноважень.

Особливе місце в системі заходів кримінально-кримінологічного впливу на умови і причини вчинення кримінальних правопорушень займає індивідуальна профілактика. До заходів індивідуальної профілактики можна віднести профілактичну бесіду, роз'яснення законодавства і наслідків у випадку його порушення, усне попе-

редження про неприпустимість протиправних дій, офіційне попередження про неприпустимість насильства в сім'ї, офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінку, взяття на профілактичний облік, адміністративний нагляд органів поліції, соціальний патронаж осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження волі або її позбавлення на певний строк та осіб антисуспільної спрямованості.

В Законі України «Про Національну поліцію» [23] встановлено, що одним з основних завдань поліції є охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидія злочинності.

В розділі IV «Повноваження поліції» вказаного Закону визначено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань виконує низку профілактичних заходів, зокрема: здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненого правопорушення, здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення.

Висновки. Попередження полягає в системі засобів адміністративного чи кримінального примусу, спрямованих на недопущення здійснення наміру конкретної особи до початку зазіхання на вчинення правопорушень. Недопущення здійснюється через систему засобів адміністративного примусу чи кримінально-процесуального примусу, спрямованих на перешкоджання здійснення злочинного наміру конкретною особою на стадії готування. Припинення правопорушення реалізується шляхом заходів спрямованих на зупинення протиправної діяльності, яка вже почалася з метою відвернення настання суспільно небезпечних наслідків. Профілактика правопорушень – обов'язкова діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій

незалежно від форми власності, у тому числі громадських організацій, спрямована на виявлення та усунення причин і умов, які сприяють учиненню правопорушень, а також виявлення осіб, схильних до вчинення правопорушень, та застосування заходів до їх виправлення.

Загальна профілактика полягає в заходах, спрямованих на виявлення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень на всій території України, у її окремому регіоні, галузі господарства, стосовно частини населення чи групи осіб, а також на підприємстві, в установі, чи організації незалежно від форм власності.

Індивідуальна профілактика правопорушень це система спеціальних заходів щодо конкретних осіб, які не скоїли протиправних діянь, але знаходяться в несприятливих умовах і під їх впливом учиняють такі дії, ведуть антисуспільний спосіб життя, скоюють правопорушення, характеризуються формуванням умислу і мотиву на вчинення правопорушень, підготовкою конкретного правопорушення, вчинили замах на злочин, але не довели його до кінця, скоїли злочин і можуть допустити рецидив.

Антисуспільна спрямованість особи виявляється в її аморальних вчинках, дисциплінарних, адміністративних та інших правопорушеннях, які ще не мають злочинного характеру, але при повторенні дедалі більше набирають кримінальних рис.

Органам дізнання, досудового слідства, прокуратурі та суду слід вживати заходів до усунення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень, у межах та на підставі кримінального процесуального законодавства України.

Суб'єкти профілактики мають інформувати населення про стан правопорядку, засоби та методи захисту громадян і власності від протиправних посягань.

Профілактика кримінальних правопорушень охоплює широкий комплекс соціально-економічних, ідеологічних, правових, демографічних, морально-духовних та інших заходів.

Профілактику кримінальних правопорушень слід розглядати як сукупність заходів, що здійснюються з метою ліквідації умов, які сприяють вчиненню правопорушень.

Кримінально-кримінологічний вплив на причини і умов вчинення кримінальних правопорушень є формою захисту прав і свобод людини, законних інтересів суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Статистика злочинності в Україні в 2022 р. Офіс Генерального прокурора. Режим доступу: new.gp.gov.ua
2. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України / за заг. ред. А.М. Кислого, М.П. Стрельбицького: навчальний посібник, ч. 1. К.: МАУП, 2021. С. 7 (304 с.).
3. Ч. Беккарія «О преступлениях и наказаниях» (сост. Перев. В.С. Овчинского). М.: ИНФРА-М, 2004. VI Библиотека криминолога. С. 123. (184 с.).

4. Неживець О.М. Основні умови та механізми, що детермінують злочинну поведінку жінок. Кримінальне право і криминологія // Юридичний вісник. № 3 (24). 2012. С. 120.
5. Головкін Б.М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні // Форум права. 2014. №1. С. 106.
6. Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: монографія за заг. ред. В.І. Борисов, В.С. Зеленецького. Х., «Право», 2011. С. 191.
7. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.
8. Словник юридичних термінів (російсько-український). К., Юрінком, 1994, С. 152.
9. О.М. Бандурка, О.М. Литвинов Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. ХНУВС. 2011. С. 167.
10. Люков В.П. Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение : монография. Донецк, 1999. С. 272.
11. Т.Є. Дунаєва Впровадження профілактичної діяльності під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в Україні. Питання боротьби зі злочинністю. Випуск 39. Харків. «Право». 2020. С. 85. (С. 85–90).
12. Литвинова Г., Литвинов О. Профілактика злочинів: український аспект. Нормативно-правові акти та коментарі (Атлант). 2001. С. 8–12.
13. Голіна В.В. Соціально-криминологічне попередження злочинів (теорія і практика) Автореф. Дис. Доктора юрид. Наук. 12.00.08. Харків. 1994. С. 13 (38 с.).
14. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність: Криминологічно-правове дослідження.-К., Юрінком Інтер. 2000. С. 53.
15. Бандурка А.М., Давденко Л.М. Противодействие преступности: война терминов, понятия, общая характеристика // Право і безпека. Х., 2004. № 33. С. 8.
16. Юридична енциклопедія в 6-ти томах. К., вид-во «Українська енциклопедія» ім. П.М. Бажана. 2003. т. 5. С. 184 (733 с.).
17. Юридична енциклопедія в 5-ти томах. К., вид-во «Українська енциклопедія» ім. П.М. Бажана. 2001. т. 3. С. 409 (789 с.).
18. Тертышник В. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Украины (Арена, 2000). С. 46.
19. Про Національну поліцію : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, №40-41, ст. 379.
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2019, №17, ст. 71.
21. А.В. Рось, Р.М. Балац Запобігання кримінальним правопорушенням як одне із завдань кримінального судочинства // Право і безпека. 2020. № 4. (79). С. 88.
22. Криминологія. Загальна частина. Навчальний посібник. Автори-упорядники С.Ф. Денисова, Т.А. Денисова, С.Г. Кулик, О.С. Шеремет. Чернігів, ПАТ «ПВК «Десна», 2015. С. 311.
23. Про Національну поліцію : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379.